

УДК 811.161

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/42-1-24>

Марина КОВАЛИК,

orcid.org/0000-0003-0165-9002

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін

Первомайської філії Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

(Первомайськ, Миколаївська область, Україна) *marichkakuz@gmail.com*

ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ

У статті наголошено, що одним із пріоритетних завдань сучасних закладів вищої освіти є формування риторичної компетентності здобувача вищої освіти. Домінантним у цьому напрямі є засвоєння курсу «Українська мова за професійним спрямуванням», який передбачає ознайомлення студентів із теоретичними основами риторики та формування практичних мовно-риторичних умінь і навичок. У дослідженні ми проаналізували погляди науковців на феномен «риторична компетентність» та з'ясували, що це сукупність теоретичних і практичних знань та вмінь вибудувати ефективне й оптимальне спілкування, відповідно до ситуації мовлення, що є поштовхом до реалізації власних риторичних ресурсів і виявляє готовність до здійснення професійної діяльності. На основі студіювань наукових джерел обґрунтовано фактори, що лежать в основі визначення риторичної компетентності: необхідність у переконливому мовленні в різноманітних видах спілкування; потреба суспільства у формуванні вмілого мовця; проблема емоційної культури в суспільстві.

Проаналізовано структуру риторичної компетентності, що охоплює теоретико-практичний, організаційно-методологічний, процесуально-діяльнісний, морально-етичний компоненти, компонент комунікативної активності та впливовість мовленнєвого акту. Висвітлено компетенції риторичної компетентності, до яких належать: розвинені навички публічних виступів; логічна; психологічна; морально-етична; естетична компетенції.

Магістральними вміннями й навичками сформованості риторичної компетентності є: мовно-риторичні, організаційно-управлінські та пізнавальні. Аналіз теоретичних засад дозволив виокремити особливості структури практичного заняття, що забезпечить реалізацію отриманих теоретичних знань та практичних навичок і високий рівень самореалізації в майбутній професійній діяльності, дасть змогу з'ясувати систему специфічних вправ (підготовчих, тренувальних, творчих, аналітичних), визначити методику роботи над текстом, репрезентувати схему структури промови, що допоможе студентам у підготовці й виголошенні власної промови.

Ключові слова: риторична компетентність, державомовна компетентність, компетенції, структура риторичної компетентності, риторичні вміння та навички, риторичні вправи.

Maryna KOVALYK,

orcid.org/0000-0003-0165-9002

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Social and Humanitarian Disciplines

Pervomaisk Branch of Admiral Makarov of the National University of Shipbuilding

(Pervomaisk, Mykolaiv region, Ukraine) *marichkakuz@gmail.com*

FORMATION OF STUDENTS' RHETORIC COMPETENCE

The article emphasizes that one of the priority tasks of modern higher education institutions is the formation of higher education applicant's rhetorical competence. Dominant in this direction is the mastering of the course "Ukrainian language for professional purposes", which provides acquainting students with the theoretical basis of rhetoric and the formation of practical linguistic and rhetorical skills. In the study, we have analyzed the views of scientists on the phenomenon of "rhetorical competence" and have found out that it is a set of theoretical and practical knowledge and skills to build effective and optimal communication in accordance with the speech situation, which is the impetus for the implementation of their own rhetorical resources and represents readiness for professional activity. On the basis of studies of scientific sources, the factors underlying the rhetorical competence have been substantiated: the need for convincing speech in various types of communication; society's demand for the formation of a skilled speaker; the problem of emotional culture in society.

The structure of rhetorical competence has been analyzed, which includes theoretical-practical, organizational-methodological, procedural-activity and moral-ethical components, and also the component of communicative activity and influence of speech act. The main skills and abilities of the formation of rhetorical competence have been defined: linguistic-rhetorical, organizational-managerial and cognitive.

The analysis of theoretical bases gave us the opportunity to analyze features of structure of practical lesson that will allow realization of the received theoretical knowledge and practical skills and will provide a high level of self-realization

in the future professional activity and help to find out system of specific exercises (preparatory, training, creative and analytical) and represent the scheme of structure of speech that will help students to prepare and deliver their own speech.

Key words: rhetorical competence, state-language competence, competences, structure of rhetorical competence, rhetorical skills, rhetorical exercises.

Постановка проблеми. Рівень мовленнєвої освіченості сучасного студента закладу вищої освіти визначає його успішність в подальшій професійній діяльності. Майбутній випускник повинен навчитися володіти словом, цим словом впливати на співрозмовників та утвердити себе в суспільстві, тобто мова йде про сформованість його риторичної компетентності. Погоджується з такими міркуваннями і Д. Александров, який вважає, що професійне ораторське мистецтво стає домінантним компонентом підготовки випускників будь-якого профілю (Александров, 1999: 10). Важливе значення в досягненні ефективності формування риторичної компетентності має вивчення курсу «Українська мова за професійним спрямуванням», інформаційним обсягом якої передбачено вивчення розділу «Риторика», що покликаний навчити студента оволодіти мистецтвом слова, творчо використовувати різноманітні мовленнєві технології, прийоми вербальної та невербальної комунікації тощо.

Визначаємо, що пріоритетним завданням сучасної вищої школи є формування державомовної компетентності майбутнього фахівця, під якою Л. Рускуліс, Д. Лукьяненко розуміють «індивідуальний рівень засвоєння державної мови; глибоке, усвідомлене й бездоганне володіння нею, відповідно до мети спілкування, в усній і писемній формах; використання мовних одиниць, відповідно до літературних норм; орієнтування в історичних та актуальних мовних процесах, що допомагає фахівцеві в галузі освіти визнавати, ідентифікувати і вирішувати мовні проблеми, є індикатором професійного й життєвого акме» (Рускуліс, Лукьяненко, 2018: 189). Повністю погоджуємося з такими міркуваннями науковців, оскільки вважаємо, що випускники закладів вищої освіти зобов'язані на високому рівні опанувати державну мову для подальшого вибудовування власного професійного шляху. Проведені розвідки дають нам усі підстави виокремити в системі державомовної компетентності риторичну компетентність. Риторична освіта покликана розвивати систему особистісних якостей, серед яких: культура мислення, мовлення, поведінки, спілкування, виконавської майстерності, «тобто все те, що потрібно сучасній молоді для досягнення успіху як у професійному плані, так і в особистому житті» (Янц, 2014: 18).

Аналіз досліджень. Лінгвістичні засади риторики всебічно висвітлено в працях С. Абрамовича, В. Вандишева, О. Волкова, С. Глазунова, О. Зарецької, Н. Колотілова, М. Кошанського, Р. Львова, Л. Мацько, Т. Олійника, Г. Онуфрієнко, Г. Сагач, О. Сиротиніної, М. Чікарьова та інших. Учені визначають статус і своєрідність сучасної риторики та основні поняття класичної риторики; роблять екскурс в історію виникнення і розвитку риторики як науки; з'ясовують основоположні розділи класичної риторики; етапи ораторської діяльності; види промов та особливості їх підготовки й виголошування; основні роди, види і жанри красномовства.

Зміст риторичної компетентності розкрито в студіюваннях О. Ворожбитова, Н. Голуб, Л. Горобець, І. Звереві, І. Іванчук, А. Мудрика, В. Нищета, М. Пентиліок, С. Толочко, Н. Янц та інших. Цінні теоретико-методичні поради засвоєння риторики в закладах вищої освіти знаходимо у доробках Н. Голуб, Л. Рускуліс, М. Пентиліок, Т. Симоненко та інших. Зазначимо, що поради стосовно навчання риторики старшокласників містяться в студіюваннях В. Нищети, Е. Палихати, Л. Скуратівського, Г. Сагач, О. Тарасова та інших.

Мета статті – обґрунтувати теоретичні основи формування риторичної компетентності студентів технічних закладів вищої освіти під час вивчення дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням», з'ясувавши структуру риторичної компетентності, особливості формування риторичних умінь та навичок, специфіку проведення практичного заняття.

Виклад основного матеріалу. Теоретичне обґрунтування феномена «риторична компетентність» широко представлене в сучасних лінгвістичній і педагогічній науках. Так, Н. Голуб наголошує, що це «здатність мовця ефективно використовувати мовно-риторичні знання, вміння і досвід для гармонізації всіх видів спілкування, досягнення комунікативної мети, утвердження вищих морально-етичних і патріотичних ідеалів суспільства» (Голуб, 2012: 137–138). В. Нищета з'ясовує, що це «інтегративна особистісна якість, яка охоплює оволодіння риторичними знаннями, вміннями та навичками, риторичним потенціалом, які в сукупності визначають здатність і готовність до ефективного та оптимального спілкування, реалізовані й закріплені у досвіді комунікатив-

ної і риторичної діяльності» (Нищета, 2014: 36). С. Толочко підкреслює, що це теоретична та практична здатність «продукувати різноманітні тексти переконливого мовлення в різних видах суспільного й міжособистісного спілкування та публічного мовлення для вмотивованого й аргументованого донесення інформації; вмиле послуговування засобами риторики з метою впливу на адресата мовлення, риторичного й особистісного самовдосконалення й вироблення індивідуального ораторського стилю» (Толочко, 2019: 333). З огляду на такі міркування дослідників вважаємо, що риторична компетентність – це сукупність теоретичних і практичних знань та вмінь вибудувати ефективно й оптимально спілкування, відповідно до ситуації мовлення, що є поштовхом до реалізації власних риторичних ресурсів і виявляє готовність до здійснення професійної діяльності. Риторична компетентність повинна формуватися під час навчання у школі та закладі вищої освіти в процесі опанування дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням».

Вважаємо за необхідне звернутися до розвідок Н. Голуб, яка виокремлює фактори, що лежать в основі визначення риторичної компетентності: необхідність у переконливому мовленні в різноманітних видах спілкування (як у суспільному, так і в міжособистісному) – логос; потреба суспільства у формуванні вмілого мовця (оратора), який готовий до спілкування та є зразком і носієм високої суспільної моралі, – етос; проблема емоційної культури в суспільстві – пафос; необхідність досвіду для вибудовування діалогу в різноманітних ситуаціях мовлення (Голуб, 2012: 141). Перші три фактори репрезентують основоположні розділи класичної риторики, котрі можна визначити як три домінуючі критерії (Голуб, 2012; Колотилова, 2007; Мацько, 2006), що успадковані іншими лінгвістичними науками: критерій істинності – логос, критерій ширості – етос, критерій відповідності мовної поведінки – пафос.

Наріжною наразі в сучасній педагогічній науці є проблема вибудовування структури риторичної компетентності фахівця. Л. Горобець виокремлює такі складники риторичної компетентності: 1) свідомий вибір комунікативної мети, стратегій, що визначаються комунікативною ситуацією; 2) синтез мови як цілого тексту; 3) володіння жанрово-стилістичними засобами (Горобець, 2008: 15).

В. Нищета, з огляду на формування риторичної компетентності старшокласників, виділяє такі її складники: 1) *теоретико-практичний* – сукупність мовних і риторичних знань у контексті їх правильного застосування в мовленнєво-рито-

ричній діяльності; 2) *організаційно-методологічний* – вміння добирати стратегії й тактики спілкування; 3) *процесуально-діяльнісний* – навички спілкування, відповідно до мовленнєвої ситуації; вміння добирати й використовувати обрані засоби з метою досягнення комунікативної мети; 4) *морально-етичний* – цінності, ціннісні орієнтації, духовність особистості; 5) *комунікативна активність* – комунікабельність; 6) *впливовість мовленнєвого акту* – володіння експресивно-емоційними засобами мови (Нищета, 2017: 23). Вважаємо, що чіткої межі між складниками немає. Всі вони взаємодоповнюють один одного.

Нам імпонує думка Л. Мамчур, яка визнає поняття «мовно-риторична компетентність», розглядаючи його в аспекті національної самосвідомості особистості, й виокремлює такі складники: «лексико-граматична грамотність і багатство словникового складу; виразність стилістики та правильність вибору стилю й тону мовлення, вміння спілкуватися, керувати своїм мисленням і мовленням; володіння технікою висловлювання (постановкою голосу, технікою дихання, тембром, наявністю відповідних динамічних відтінків)» (Мамчур, 2013: 184). В основі формування мовно-риторичної компетентності, на нашу думку, лежать національний спосіб мислення особистості, її національна свідомість і самосвідомість, національний характер, національно-культурна мотивація тощо.

Як зазначає С. Толочко, риторична компетентність охоплює такі компетенції (Толочко, 2019: 54): розвинені навички публічних виступів (організаторські здібності, мнемотехнічні якості, засоби педагогічного впливу тощо); логічну (вміння чітко й послідовно мислити, дотримуватися логіки викладу, враховувати кожну конкретну мовленнєву ситуацію); психологічну (врахування індивідуально-психологічних особливостей людей, моделювання психологічного портрета слухачької аудиторії); морально-етичну (доброзичливість і відкритість, повага до людей); естетичну (зовнішній і внутрішній стан оратора, орієнтація на морально-естетичні норми, встановлені в суспільстві).

Слід зауважити, що до складу риторичної компетентності вчені відносять такі вміння й навички:

– *мовно-риторичні*: сприймання усних та писемних висловлювань різних типів і стилів мовлення й розрізнення видів, жанрів красномовства; аналіз текстів та оцінювання їх за змістом, формою задуму й мовним оформленням; створення власних висловлювань (монологічних, діалогіч-

них, полілогічних) з використанням ключових слів, словосполучень та речень; критичне оцінювання власного висловлювання й висловлювань інших; власні виступи з повідомленням;

– *організаційно-управлінські*: орієнтування в ситуації спілкування; ефективність комунікативної діяльності; зацікавленість у співрозмовнику; об'єднання співрозмовників для досягнення мети спілкування – впливу на аудиторію;

– *пізнавальні*: спостереження, аналіз, зіставлення й структуризація інформації, добір аргументів, системи доказів (Пентилюк, 2011; Толочко, 2019; Рускуліс, 2012).

Нам імпонують розвідки Л. Рускуліс (Рускуліс, 2012), яка наводить схему практичного заняття з метою розвитку риторичних умінь здобувачів вищої освіти. Науковиця пропонує реалізовувати його в чотири етапи, на першому (інформаційно-теоретичному) етапі студенти виконуватимуть вправи на основі засвоєного теоретичного матеріалу, що обов'язково охоплюватиме історичні передумови розвитку риторики як науки.

Під час добору вправ, на нашу думку, слід спиратися на розвідки Н. Голуб, яка подає таку їх класифікацію:

– *підготовчі* – мають на меті формування вміннь визначати тему й мету виступу, формулювати тезу, моделювати слухацьку аудиторію, аналізувати підібраний матеріал;

– *тренувальні* – спрямовані на тренування дихання, голосу, дикції, інтонації, пам'яті; відпрацювання жестів та міміки, формування навичок виголошувати промови частинами і повністю;

– *творчі* – забезпечують формування вміннь і навичок складати текст виступу, відповідно до побудованої композиції, використовуючи елементи зацікавлення аудиторії;

– *аналітичні* – сприяють розвитку аналітичного мислення, формуванню вміннь та навичок риторичного аналізу тексту й конкретної ситуації, публічного виступу (Голуб, 2012: 21).

На другому етапі доцільним є читання висловлювань відомих постатей, героїв кінофільмів. Підібрані тексти повинні бути не лише прикладами висококультурного мовлення, а

й зразками, сповненими стилістичних помилок, такими, які порушують логіку викладу, що дасть студентам розуміння того, наскільки виступ, котрий не відповідає нормам української мови, може негативно вплинути на слухача. М. Пентилюк пропонує здійснювати аналіз тексту за такою послідовністю: визначення виду красномовства, форми викладу, жанру; з'ясування теми висловлювання; аналіз структурних особливостей і виражальних засобів та невербальних елементів; підсумок щодо реалізації комунікативного завдання (Пентилюк, 2011: 106).

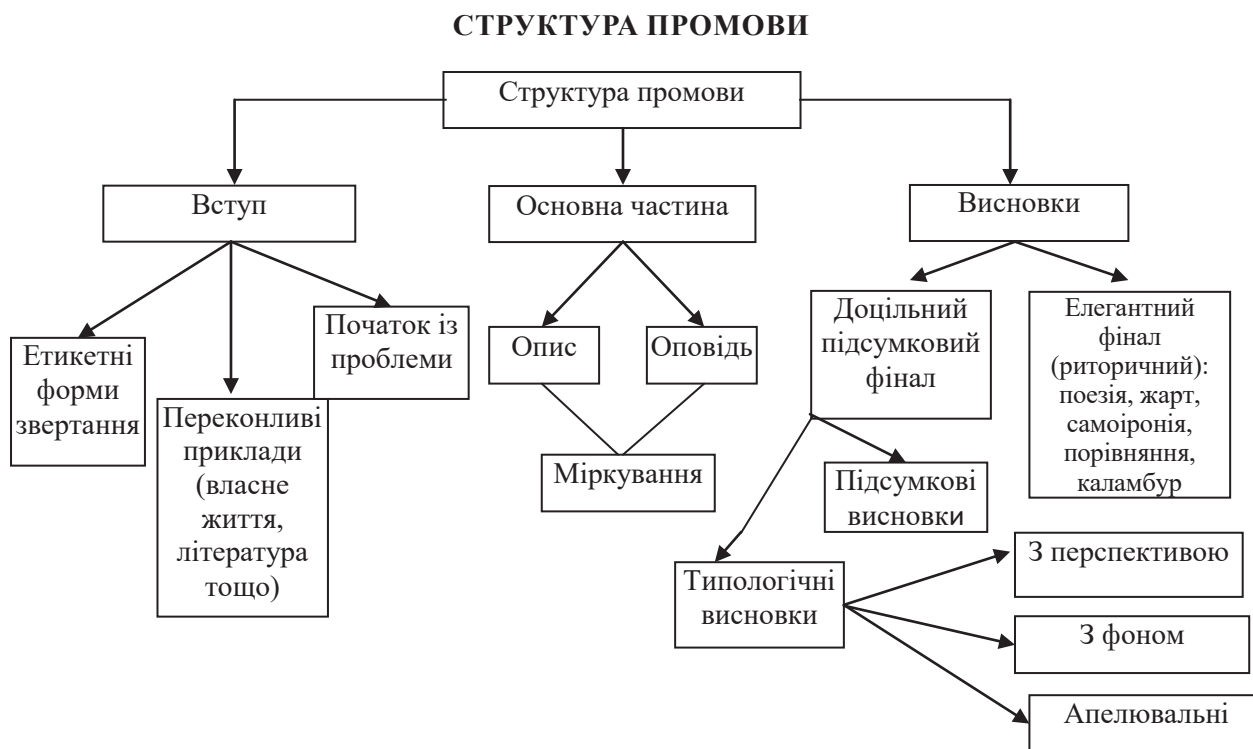
Третій етап (практичний) передбачає включення елементів інтерактивного навчання, що реалізується за допомогою рольової гри, ситуативного завдання. Власне, цей етап вимагає самостійної підготовки виступу перед аудиторією. Для цього викладачеві слід ознайомити студента зі структурою промови, яку ми репрезентуємо у схемі 1.

Вважаємо, що робота за схемою допоможе студентам в процесі підготовки власної промови (у виголошенні виступу, під час захисту реферату, в анотуванні статті тощо).

Четвертий етап (підсумковий) – підбиття підсумків проведеної роботи.

Ми переконані, що вибудовування практичного заняття за такими етапами сприятиме ефективному формуванню риторичної компетентності майбутніх фахівців технічного спрямування, уможливить реалізацію отриманих теоретичних знань та практичних навичок й забезпечить високий рівень самореалізації в майбутній професійній діяльності.

Висновки. Отже, проведене дослідження переконує, що формування риторичної компетентності студентів закладів вищої освіти є одним із провідних питань. Майбутні фахівці повинні досконало володіти словом, переконувати співрозмовника, впливати на нього, добирати мовні засоби відповідно до жанру й стилю висловлювання. У перспективі вбачаємо за необхідне розробити систему вправ із формування риторичної компетентності студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александров Д. Риторика : учеб. пособ. для студ. вузов. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 1999. 534 с.
2. Голуб Н. Риторична компетентність учнів старших класів. *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2011 р.* Київ : Інститут педагогіки, 2012. 376 с.
3. Голуб Н. Риторична компетентність учнів старших класів як показник сучасної мовної культури. *Компетентнісний підхід у неперервній освіті. Гуманітарний вісник* / за ред. І. Єрмакова. Донецьк : Каштан, 2012. 260 с.
4. Голуб Н. Система вправ із риторики для студентів педагогічних спеціальностей. *Дивослово*. 2007. № 12. С. 21–25.
5. Горобец Л. Формирование риторической компетенции студентов-нефилологов в системе профессиональной подготовки в педагогическом вузе : автореф. дисс. ... д-ра пед. наук. Санкт-Петербург, 2008. 33 с.
6. Колотилова Н. Риторика : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 232 с.
7. Мамчур Л. Формування мовно-риторичної компетентності майбутнього вчителя-словесника. *Проблеми підготовки сучасного вчителя* : зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету ім. П. Тичини / за ред. Н. Побірченко. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2013. Вип. 8. Ч. 2. 366 с.
8. Мацько Л., Мацько О. Риторика : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2006. 311 с.
9. Нишета В. Методика навчання риторики в школі : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 200 с.
10. Нишета В. Методика формування риторичної компетентності учнів основної школи : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2017. 337 с.
11. Онуфрієнко Г. Риторика : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 592 с.
12. Пентилюк М. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики : зб. статей. Київ : Ленвіт, 2011. 256 с.
13. Рускуліс Л. Формування риторичних умінь майбутніх учителів української мови на заняттях із фахових дисциплін. *Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В. Сухомлинського*: зб. наук. пр. Миколаїв : МНУ ім. В. Сухомлинського, 2012. Вип. 1 (39). С. 266–270.
14. Рускуліс Л., Лукьяненко Д. Державомовна компетентність сучасного освітянина: теоретико-практичний аспект. *Вісник Глухівського національного університету ім. О. Довженка*. 2018. Вип. 2 (37). Ч. 1. С. 188–195.
15. Толочко С. Теоретичні й методичні засади формування науково-методичної компетентності викладачів у системі післядипломної педагогічної освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2019. 574 с.
16. Толочко С. Формування риторичної компетентності викладачів у післядипломній педагогічній освіті. URL: <https://visnyk.chnpu.edu.ua/20-8-164-9/>.
17. Янц Н. Риторична компетентність як складник професійної компетентності соціального педагога. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди»*. 2014. Вип. 33. С. 174–182.

REFERENCES

1. Aleksandrov, D. (1999) Ritorika [Rhetoric]. Moskva : IuNITI-DANA [in Russian]
2. Holub, N. (2012) Rytorychna kompetentnist uchniv starshykh klasiv [Rhetorical competence of senior school students]. *Anotovani rezultaty naukovo-doslidnoi roboty Instytutu pedahohiky NAPN Ukrainy za 2011 rik* [Annotated results of research work of the Institute of Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine during 2011]. Kyiv. [in Ukrainian]
3. Holub, N. (2012) Rytorychna kompetentnist uchniv starshykh klasiv yak pokaznyk suchasnoi movnoi kultury [Rhetorical competence of senior school students as an indicator of modern language culture]. *Kompetentnisnyi pidkhid u neperervnii osviti. Humanitarnyi visnyk* [Competence approach in continuing education. Humanitarian Bulletin]. Donetsk : Kashtan. [in Ukrainian]
4. Holub, N. (2007) Systema vprav z rytoryky dlia studentiv pedahohichnykh spetsialnostei [A system of rhetoric exercises for students of pedagogical majors]. *Dyvoslovo*. № 12. P. 21–25. [in Ukrainian]
5. Gorobetc, L. (2008) Formirovanie ritoricheskoi kompetentcii studentov-nefilologov v sisteme professionalnoi podgotovki v pedagogicheskom vuze [Formation of rhetorical competence of non-philological students in the system of professional training at a pedagogical university]. (Extended abstract of Doctor's thesis). Sankt-Peterburg. [in Russian]
6. Kolotilova, N. (2007) Rytoryka [Rhetoric]. Kyiv : Tsentр uchbovoi literatury. [in Ukrainian]
7. Mamchur, L. (2013) Formuvannia movno-rytorychnoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia-slovesnyka [Formation of linguistic and rhetorical competence of the future philologist]. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia*. No. 8 (2). P. 366. [in Ukrainian]
8. Matsko, L., Matsko, O. (2006) Rytoryka [Rhetoric]. Kyiv : Vyscha shkola. [in Ukrainian]
9. Nyshcheta, V. (2014) Metodyka navchannia rytoryky v shkoli [Methods of teaching rhetoric at school]. Kyiv : Tsentр uchbovoi literatury. [in Ukrainian]
10. Nyshcheta, V. (2017) Metodyka formuvannia rytorychnoi kompetentnosti uchniv osnovnoi shkoly [Methods of forming the rhetorical competence of middle school students]. Kyiv : Tsentр uchbovoi literatury. [in Ukrainian]
11. Onufriienko, H. (2008) Rytoryka [Rhetoric]. Kyiv : Tsentр uchbovoi literatury. [in Ukrainian]
12. Pentyliuk, M. (2011) Aktualni problemy suchasnoi linhvodydaktyky [Actual problems of modern linguodidactics]. Kyiv : Lenvit. [in Ukrainian]
13. Ruskulis, L. (2012) Formuvannia rytorychnykh umin maibutnykh uchyteliv ukraïnskoi movy na zaniattiakh iz fakhovykh dystsyplin [Formation of rhetorical skills of future teachers of the Ukrainian language lessons with the help of specialty courses]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho derzhavnoho universytetu im. V. Sukhomlynskoho*. No. 1 (39). P. 266–270. [in Ukrainian]
14. Ruskulis, L., Lukianenko, D. (2018) Derzhavomovna kompetentnist suchasnoho osvityanyna: teoretyko-praktychnyi aspekt [State-language competence of a modern educator: theoretical and practical aspect]. *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho universytetu im. O. Dovzhenka*. No. 2 (37). P. 188–195. [in Ukrainian]
15. Tolochko, S. (2019) Teoretychni y metodychni zasady formuvannia naukovo-metodychnoi kompetentnosti vykladachiv u systemi pislidyplomnoi pedahohichnoi osvity [Theoretical and methodical bases of formation of teachers' scientific and methodical competence in the system of postgraduate pedagogical education]. (Doctor's thesis). National Pedagogical Dragomanov University. Kyiv. [in Ukrainian]
16. Tolochko, S. Formuvannia rytorychnoi kompetentnosti vykladachiv u pislidyplomnii pedahohichnii osviti [Formation of teachers' rhetorical competence in postgraduate pedagogical education]. Retrieved from: <https://visnyk.chnpu.edu.ua/20-8-164-9/>. [in Ukrainian]
17. Yants, N. (2014) Rytorychna kompetentnist yak skladova profesiinoi kompetentnosti sotsialnoho pedahoha [Rhetorical competence as a component of professional competence of a social pedagogue]. *Humanitarnyi visnyk DVNZ "Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet im. H. Skovorody"*. No. 33. P. 174–182. [in Ukrainian]